

Într-o Europă cu un număr impresionant de minorități naționale, romii au o situație cu totul aparte, iar recunoașterea acestei realități este obligatorie pentru elaborarea și adoptarea unor decizii viabile. Acesta, cred, a fost raționamentul care a stat la baza deciziei adunării Parlamentare a Consiliului Europei când a decis elaborarea Recomandării 1203 (1993), referitoare la țiganii din Europa (termenul folosit în versiunea engleză este cel de „gypsies”, iar versiunea franceză „les tziganes” — evident fără nici o conotație peiorativă).

După constituirea Organizației Națiunilor Unite și a Consiliului Europei, în cadrul problematicii generale privind protecția drepturilor omului, drepturile minorităților naționale au fost tot mai des aduse în discuție, iar după prăbușirea regimurilor comuniste din centrul și estul Europei eforturile de codificare a drepturilor specifice acestora au fost impresionante. De necontestat, toate aceste texte din dreptul internațional se aplică și romilor. Și totuși, Consiliul Europei a simțit nevoia unei recomandări speciale, care să se refere **exclusiv** la romi. Firesc, se ridică întrebarea „de ce?”. Încerc să ofer un posibil răspuns.

Între minoritățile naționale care există pe teritoriul unei țări, sau Europa în general, există numeroase diferențe — conștiința identității proprii, felul în care a fost păstrată de-a lungul timpului, dorința afirmării acestei identități, mărimea minorităților, dispunerea lor geografică care determină cereri specifice, considerate necesare pentru protecția minorităților. Oricât de diferite ar fi însă minoritățile între ele, specialiștii au identificat măsuri și drepturi care sînt necesare fiecăreia dintre minorități, și au încercat să le codifice în instrumente juridice. Toate li se aplică și romilor, așa cum însăși Recomandarea 1203 precizează. Și-atunci, de ce s-a simțit nevoia unei recomandări specifice pentru romi? Nu îmi propun să identific toate caracteristicile care fac ca minoritatea romilor să fie diferită de celelalte, dar trei din acestea îmi par foarte importante:

1. Romii nu constituie o minoritate națională în înțelesul clasic al cuvîntului. Fără a mă aventura în dezbaterile privind considerarea lor ca etnie aparte sau ca rasă diferită, mă mulțumesc să afirm că trăsăturile lor aparte i-au făcut victime predilecte atacurilor rasiste. În susținerea acestei afirmații este suficient să amintesc că romii au fost victime ale Holocaustului — recunoaștere ce a avut loc cu ani în urmă —, și că, după 1989, în numeroase țări foste comuniste ei au fost, individual sau în grup, victime ale unor atacuri rasiste.

2. Romii au un stil de viață categoric diferit de cel al celorlalte populații trăitoare în Europa. Faptul că, mulți dintre ei vreme de sute de ani, au fost nomazi, a influențat actualele condiții de viață. În Europa Occidentală, unde nivelul de dezvoltare economică a permis acest lucru, organizarea de tip „caravană” păstrează, într-o oarecare măsură, tradițiile stilului de viață nomad, dar îmbinate cu confortul civilizației moderne. În țările Europei centrale și de răsărit, unde condițiile economice și sociale sînt foarte modeste (acolo unde nu sînt dezastruoase), influența stilului de viață nomad s-a combinat cu sărăcia comunităților de romi. Sigur, nu toate comunitățile de romi trăiesc astfel, dar există o tendință de a ne referi mai ales la astfel de grupuri, care trăiesc în condiții mizere, și care sînt, într-un fel sau altul, marginalizate de societate.

3. Romii nu au o țară în care ei să constituie majoritatea populației și a cărei organizare statală să o determine. Acest fapt, care apare menționat în cîteva rînduri în Recomandarea 1203, are două tipuri de consecințe. În primul nu există așa numita „țară-mamă” care să ceară statelor avînd minorități de romi pe teritoriul lor respectarea drepturilor acestora. Chiar dacă foarte mulți critică o astfel de practică a statelor, rămîne o realitate faptul că acest lucru se întîmplă, iar la ora actuală, prin codificarea dreptului internațional al

drepturilor minorităților ea este legală. Ea înseamnă că, în principiu, orice stat are posibilitatea de a cere altuia (dacă sînt membre ale aceluiași organism internațional sau sînt semnatare ale aceluiași tratate internaționale) să respecte drepturile minorităților; în realitate, acest lucru este cerut mai ales de către acel stat în care națiunea majoritară este aceeași cu minoritățile naționale din alte state. Pentru romi nu există un astfel de stat. O a doua consecință este aceea că romii nu reprezintă un pericol sucesionist pentru nici unul din statele pe teritoriile cărora trăiesc. Oricît de cinic ar suna, lipsa acestui pericol face ca statele să privească problemele romilor într-un mod mult mai relaxat, dar care nu întotdeauna este benefic romilor.

Așa se face că, la nivelul Consiliului Europei, s-a simțit nevoia unor reglementări speciale pentru romi. Este important de menționat că această preocupare a Consiliului este anterioară momentului în care în această instituție au pătruns țările foste comuniste, toate inițiativele luate în perioada 1969—1990 referindu-se numai la țările Europei Occidentale. O dată cu lărgirea Consiliului, prim primirea țărilor din Europa centrală și de est, a crescut mult nu numai numărul romilor trăitori pe teritoriul țărilor Consiliului, ci au apărut probleme specifice: atacuri rasiale exercitate de grupuri extremiste, dar și atacurile unor grupuri de săteni (pașnici, altfel) împotriva unor comunități de romi. În aceste condiții, și avînd în vedere că oricum întreaga legislație internațională referitoare la minorități se aplică și romilor, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a simțit nevoia ca într-o recomandare aparte să accentueze două aspecte: pe de o parte renașterea limbii și culturii romilor, pe de altă parte cunoașterea acestei culturi de către celelalte populații, astfel încît, cu timpul, să fie eliminate din mentalitatea generală stereotipiile referitoare la romi (că ar fi inadaptabili, că ar fi nesocializabili, că ar produce infractori, etc.).

Tocmai de aceea Recomandarea debutează cu propuneri în domeniul culturii, care să ajute, pe de o parte, romii să-și găsească și să-și valorifice tradițiile lor culturale, lingvistice, muzicale, iar, pe de altă parte, să îi ajute pe ceilalți să cunoască această cultură, prin organizarea de „festivaluri țigănești”, de „expoziții itinerante în cadrul expozițiilor de artă europene”, de „înființarea de centre și muzee de cultură țigănească”.

În domeniul educației, o noutate a Recomandării o reprezintă ideea de pregătire specială a acelor romi care ar putea să acționeze ca „intermediari pentru țigani”. Apare aici o recunoaștere implicită a faptului că, pentru a fi eficient în soluțiile adoptate, trebuie să cunoști realități specifice, iar cei mai indicați pentru aceasta sînt chiar cei din interiorul comunității.

Recomandarea 1203 are în vedere starea precară de educație a romilor, insistînd asupra necesității informării acestora cu privire la drepturile pe care le au și asupra felului în care acestea pot și trebuie puse în practică. O noutate în raport cu alte documente internaționale privind drepturile minorităților o constituie prevederea specială referitoare la educația femeilor din rîndul romilor, tocmai plecînd de la realitatea că în cadrul acestor comunități femeile sînt discriminate în raport cu bărbații. Regăsim aici, implicit, ideea că respectarea modului de viață a unei comunități nu constituie o justificare pentru a aduce atingere drepturilor și libertăților fundamentale ale indivizilor ce alcătuiesc acea comunitate.

În capitolul referitor la egalitatea drepturilor, Recomandarea 1203 vine cu cîteva propuneri nu doar interesante, ci și de un extraordinar impact. Ele merită analizate pe rînd. Astfel, se solicită elaborarea unei declarații prin care să se precizeze că o anumită prevedere a Convenției Europene a drepturilor omului (CEDO) nu se aplică — în mod obligatoriu — persoanelor cu un mod de viață nomad. Despre ce este vorba? Articolul 5 din CEDO se referă la „dreptul la libertate și securitate personală”, prevăzînd și cazurile în care o persoană poate fi privată de libertate. Printre acestea, la alineatul 1 litera e) se menționează „*detenția legală a ... vagabonzilor*”. Adunarea Parlamentară a considerat că din această dispoziție legală reiese o „discriminare față de țigani”, tocmai pentru că mulți dintre ei au un mod de viață nomad, ceea ce însă nu înseamnă vagabondaj. Pînă la ora actuală o astfel de declarație nu a fost făcută, dar nici nu cred că ea ar fi cea mai importantă. În aplicarea Convenției Europene este important

cum anume este interpretat art. 5 alin. 1 lit. e) de instanțele naționale și de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Nimic nu le va împiedica pe acestea să țină cont de Recomandarea 1203 (1993) dacă vor avea de soluționat cazuri privind astfel de situații.

O altă propunere se referă la ratificarea Protocolului 4 al CEDO, care prevede în art. 2 alin. 1: „*Oricine se află în mod legal pe teritoriul unui stat va avea dreptul la libertatea de mișcare și la libertatea de a-și alege reședința pe cuprinsul aceluși teritoriu*”, iar în art. 2 alin. 2: „*Oricine va avea dreptul de a părăsi orice țară, inclusiv pe a sa*”. Recomandarea 1203 consideră că respectarea acestor prevederi este esențială pentru nomazi. Realitatea însă a dovedit că există două feluri în care aceste prevederi sînt puse în practică. Pentru statele în care nu este necesară acordarea unei vize de ședere aceste dispoziții pot, în principiu, să se aplice fără dificultate. Pentru statele în care șederea legală este condiționată de acordarea unor vize de ședere temporară, aplicarea textelor menționate mai sus este extrem de restrictivă și nici un stat, pînă în prezent, nu a recurs la adoptarea unor măsuri speciale care să îi favorizeze pe țiganii nomazi.

În fine, aș mai menționa propunerea de a se recunoaște că, în anumite cazuri, „teama de a fi victimă (din motive rezonabile) a unui pogrom — atunci cînd autoritățile refuză sau se dovedesc incapabile să ofere o protecție eficace —” constituie un argument pentru obținerea statutului de refugiat politic. În legătură cu aceeași propunere țin să precizez că numeroase state occidentale au avut o preocupare în acest sens și că au fost cazuri în care unii romi au obținut statutul de refugiat cu motivarea de mai sus.

Recomandarea 1203 insistă, de asemenea, asupra importanței implicării romilor la elaborarea și aplicarea deciziilor care îi privesc, atît la nivel central cît și la nivel local, fiind pe aceeași linie cu alte documente internaționale referitoare la minorități.

Un ultim aspect la care doresc să mă mai refer privește forța (obligativitatea) Recomandării 1203 (1993). Punctul 11 din capitolul referitor la „observații generale” menționează că „Adunarea recomandă Comitetului de Miniștri să inițieze, cînd este cazul, prin propuneri făcute guvernelor sau autorităților locale și regionale competente” măsurile cuprinse în Recomandare. Așadar, Recomandarea 1203 (1993) nu se adresează direct statelor, ci Comitetului de Miniștri. Ea nu este un document obligatoriu, cu un document politic care interesează statele membre ale Consiliului Europei. Trebuie să precizez însă că nu este necesar ca unui stat să-i spună Comitetul de Miniștri ce are de făcut în domeniul protecției romilor. Statul însuși, acționînd cu bună credință, poate lua toate măsurile necesare, cele cuprinse în Recomandare, precum și altele, pentru a crea comunităților de romi de pe teritoriul său o situație în care aceștia să se simtă cetățeni egali celorlalți locuitori.

*

Renate WEBER, avocată, absolventă a Facultății de Drept, 1979. Copreședintă a Comitetului Helsinki Român, redactor șef al Revistei Române de Drepturile Omului. A publicat numeroase studii și articole pe problemele drepturilor omului și minorităților, în presa de specialitate din țară și străinătate.